

מבט על, גיליון 917, 9 באפריל 2017

נזק מתוחם, מסר לעולם, עדיין לא שינוי אסטרטגי

עמוס ידלין ואסף אוריון

בצהרי 4 באפריל תקף משטר אסד בנשק כימי בעיירה ח'אן שיח'ון בצפון סוריה, והפיל עשרות חללים אזרחים, ובהם ילדים. בליל 6-7 באפריל תקפה ארצות הברית בעשרות טילי שיוט את בסיס חיל האוויר הסורי בדרדע'אן/שעיראת, שממנו יצאה התקיפה הכימית. זוהי תקיפה אמריקנית מכוונת ראשונה כנגד מטרות משטר אסד. להלן ינותחו עיקרי המשמעויות, והשלכות לישראל.

ברובד הפיזי והטכנו-טקטי, השפעת התקיפה אינה משמעותית. כ-60 טילי שיוט, שנורו מספינות בים התיכון פגעו בתשתיות הבסיס, וכמדומה, הרגו בודדים, והרסו כמה מטוסים. מטוסים אחרים פונו מהבסיס קודם לכן, בעקבות עדכון מראש שמסרה ארצות הברית לרוסיה, על מנת למנוע פגיעה בכוחות רוסיים. בתקיפה לא נשללה אפוא ממשטר אסד יכולת משמעותית להמשך הלחימה, כפי שניתן ללמוד גם מחידוש התקיפות האוויריות על ח'אן שיח'ון עצמה לאחריה. עם זאת, המחשה התקיפה את פגיעותו של משטר אסד כאשר ארצות הברית בוחרת לפעול מולו, ומערכות ההגנה האווירית שלו, ואף של רוסיה, לא עצרו את טילי השיוט, מבחירה או מחוסר יכולת. לפיכך יש לנתח הן את תכליות הפעולה והן את השלכותיה ברובד האסטרטגי, המתבטאות במוניטין, בתדמיות, ביחסי כוחות, בכללי משחק, בהרתעה ובהשפעה על קבלת החלטות.

במישור הפנים אמריקני, מאפשרת התקיפה לנשיא דונלד טראמפ לבדל עצמו מקודמו ברק אובמה, שנמנע מלתקוף את משטר אסד, גם כאשר זה ביצע תקיפות כימיות וחצה קווים אדומים שהוצבו בפניו; למצב עצמו כמנהיג החלטי שאינו חושש להפעיל כוח, מהיר החלטה, ועם זאת שקול ומדוד בעשותו כן (הפעולה הוגדרה כמידתית ומוגבלת, ושיטת הביצוע אינה כרוכה בסיכון לוחמים אמריקנים). במקביל הוא המחיש למחוקקים האמריקנים את נכונותו להפעיל כוח גם מבלי לקבל אישור הקונגרס, ואולי חשוב מכל, הפגין שאינו חושש לאתגר את רוסיה, כשברקע עיסוק ציבורי נרחב במעורבותה בבחירות האחרונות בארצות הברית, ובקשרים אסורים בין אנשי ממשל טראמפ לבין ממשלת פוטין.

במישור הבינמצמתי המחשה התקיפה את נכונותו של טראמפ להפעיל עצמאית כוח לשם אכיפת נורמות והחלטות בינלאומיות קודמות, גם לאחר שרוסיה וסין מנעו החלטה במועצת הבטחון בנושא. ראשית, סמלית ביותר העובדה, שהתקיפה בוצעה בעיצומו של ביקור נשיא סין, שי ג'ין פינג, בארצות הברית, לראשונה כאורחו של טראמפ. על אף ששני המנהיגים הקפידו להימנע מלהתייחס לכך בדבריהם במהלך הביקור, ברורות משמעויות התקיפה בהקשר של אתגרים מדיניים-צבאיים במזרח אסיה, ובעיקר סביב צפון קוריאה וים סין הדרומי והמזרחי. ממשל טראמפ חיפש זירה בינלאומית בה ימחיש בפועל השינויים בגישתו. סוריה אפשרה לו לשגר מסר למדינות הבעייתיות יותר המעסיקות את הממשל. צפון קוריאה, אשר מאתגרת לאחרונה את שכנותיה ואת המעצמות בניסויי טילים ונשק גרעיני, גינתה את התקיפה בסוריה ולפיכך אישרה שהמסר האמריקני נקלט היטב אצלה. במזרח התיכון, מלמדים הגיוניים מצד איראן שגם טהראן הבינה אותו. בעיקר מהווה התקיפה אתגר לרוסיה, מעצמת החסות של משטר אסד, אשר הרחיבה עד כה את השפעתה בסוריה ובמזרח התיכון לא מעט בזכות חוסר העניין של ארצות הברית במלחמת האזרחים בסוריה, התמקדותה

בפגיעה ישירה במדינה האסלאמית, והימנעותה עד כה מהפעלת כח בזירה זו לתכליות מדיניות. רוסיה גינתה אמנם את התקיפה והגיבה בניתוק ערוץ התיאום הטקטי עם ארצות הברית, אולם לא דווח על כל פעילות מצידה לסיכול התקיפה, כגון הפעלת אמצעי הגנה אווירית כנגד טילי השיוט האמריקניים, או על צעדי המשך מסלימים כלשהם. הבנה טובה יותר של מסכת היחסים העדכנית בין המעצמות תתאפשר ביום שלישי הקרוב, אז מתוכנן להתחיל ביקורו הראשון של מזכיר המדינה טילרסון במוסקבה. התקיפה בסוריה תספק לו, לצד מתחים וקשיים צפויים מצד המארחים, גם עמדת מיקוח משופרת מול עמיתיו הרוסים, אשר כזכור, חסרה לקודמו בתפקיד. חיזוק נוסף תשאב ארצות הברית מהצהרות התמיכה של חברות נאט"ו, ושותפותיה במזרח התיכון, ובהן תורכיה והמפרציות.

תקיפה יחידה זו אינה מסמנת עדיין שינוי או קווים של מדיניות חדשה של ארצות הברית לזירה הסורית. טראמפ ואנשי הממשל אף הדגישו ומיקדו, כי מדובר בתקיפה בודדת, שנועדה להרתיע את משטר אסד מתקיפות נוספות בנשק כימי. זאת, כשרוב ההרוגים האזרחיים בסוריה נפגעים דווקא מנשק קונבנציונלי. לפני השימוש הסורי בנשק כימי הצהירו מזכיר המדינה והשגרירה באו"ם כי הדחת אסד מהשלטון אינה נמצאת בראש סדר העדיפויות, אך אחרי התקיפה הודגש, כי פתרון מדיני בסוריה הכרוך בהבסת דאעש, לא יכלול את אסד. עם זאת, טרם הוצהר על מדיניות אחרת לטווח המידי, אף כי ברור שחסינות איננה מובטחת לבשאר אל-אסד, ופגיעותו הומחשה. בעקבות התקיפה דיבר אמנם טראמפ על הצורך לעצור את שפיכות הדמים בסוריה, ומזכיר המדינה הזכיר את המאמצים לייצוב אזורים מסוימים (כורדיים, סוניים) באמצעות הסדרים בין שלטונות מקומיים לשלטון המרכזי, אולם הממשל טרם גיבש מרכיבים אלה לכדי מדיניות ואסטרטגיה קוהרנטיות ועדכניות. לפיכך נכון להניח, כי מדיניות ארצות הברית כלפי סוריה נותרה ממוקדת בהבסת המדינה האסלאמית, בסיוע כוחות מקומיים ובתיאום עם רוסיה, תוך השלמה עם המשטר הקיים בטווח הקצר-בינוני, ובקידום הסדרים מקומיים בינו לבין גורמי כוח מקומיים ואזוריים. המתחים המרכזיים במדיניות זו נותרו על כנם: בין הבסת דאעש להכלת איראן והשפעתה, בין חתירה להחלפת אסד לבין העדר חלופה מקובלת יותר; בין ההסתמכות על הכוחות הכורדים בצפון סוריה לבין התיאום עם תורכיה, שהדבר לצנינים בעיניה; ובין הותרת המגרש לרוסיה לבין הכרסום שהדבר גורם למעמד ארצות הברית בקרב בעלות בריתה באזור. לאחרונה אף הרחיבה ארצות הברית את היקף כוחותיה הפועלים בסוריה, ובכך הגבירה את חשיפתה לפגיעה בהם מצד גורמים שונים, ובהקשר התקיפה, מצד משטר אסד ומיליציות שיעיות המקורבות לאיראן.

את השלכותיה הכוללות של התקיפה מוקדם עדיין לשפוט, בטרם חלף זמן מספק לבחינת תגובות הנגד מצד רוסיה, משטר אסד, איראן ושחקנים אחרים בכלל הזירות הרלבנטיות ברחבי העולם. בשיח הרתעה מסוג זה מתקיימת דינמיקה אופיינית של שרטוט גבולות ואיתגורם לסירוגין לאורך זמן. סביר שהמשטר הסורי ימנע בזמן הקרוב מהפעלת נשק כימי, אולם התקפות אחרות שלו ושל רוסיה על אזרחים כבר מאתגרות את ארצות הברית וממחישות את גבולות התערבותה. אין להוציא מכלל אפשרות שתקיפה מוגבלת זו תישאר בודדת, לא תגרור מבצעים צבאיים נוספים, ולפיכך גם לא תשפיע על מאזן הכוחות, על מגמות הלחימה ועל ההסדרים בסוריה, ככל שיושגו. עם זאת, עצם המחשת פוטנציאל החיכוך בין המעצמות ועליית המתח ביניהן אפשר שיגביר את המאמצים המשותפים בחיפוש הסדרים להפחתת הלחימה.

מהזווית הישראלית, נדרש לברר את משמעות התקיפה והמהלכים שבעקבותיה למדיניות הנוכחית, אשר במרכזה: אי התערבות במלחמה בסוריה; מניעת פגיעה בישראל, בתושביה, בכוחותיה ובשטחה; מניעת העברות נשק מתקדם לחזבאללה ונשק כימי לארגוני טרור; סיוע הומניטארי לאוכלוסיה האזרחית הסורית בסמוך לגבול ישראל ברמת הגולן; ולבסוף מניעת התבססותם של כוחות איראן וחזבאללה במרחב זה. בהקשר הנשק הכימי, לישראל עניין רב בפירוק סוריה מנשק זה, אשר ברור כעת שלא הושלם; בשימור האיסור על הפעלתו ובאכיפתו, כפי שהמחיש נשיא ארצות הברית; ובהשלכות התקדימיות של פרשייה זו על עמידת איראן

במגבלות הסכם הגרעין, ובמחירים שייגבו ממנה כאשר תפר אותו. השימוש בנשק כימי, כמו גם האיומים שהשמיע משטר אסד לאחרונה כנגד ישראל בהקשר לתקיפת העברות נשק לחזבאללה, מלמדים על ביטחון עצמי גובר מצדו, ומדגישים את הסיכון הגובר להתבססות איראן וחזבאללה, שעליהן הוא נשען, בסוריה.

מהניתוח כפי שהוצג, נגזרות ההמלצות הבאות לישראל:

במישור הנורמטיבי, על ישראל לקרוא בבירור להעמדתו של בשאר אל-אסד לדין בין-לאומי על אחריותו לפשעי מלחמה, לפשעים נגד האנושות ולרצח המוני. לעמדה זו משקל עקרוני, מוסרי וערכי, גם אם אינה ניתנת ליישום מיידי.

במישור המעשי, נראה שרוב מרכיבי מדיניות ישראל, שתוארו לעיל נותרים בעינם, בכמה דגשים והתאמות: על ישראל להמשיך במעקב אחר יכולות הנשק הכימי בסוריה, ייצורן והפעלתן, ולתמוך מדינית ומודיענית במהלכים הבינלאומיים לפירוקן עד תום. אם תידרש ישראל לפעול כנגד העברות נשק מתקדם לחזבאללה, יהיה עליה לקחת בחשבון הן את איומי משטר אסד האחרונים לתגובה באש על פעולות מעין זו, והן את רגישות היתר של רוסיה לפגיעות נוספות בתדמיתה כנותנת החסות של המשטר. חשוב לישראל להמשיך בתמיכה במהלכי ארצות הברית, פומבית וחשאית, תוך שימור ערוצי התיאום עם רוסיה. אם תשנה האחרונה את מדיניותה, שהותירה עד כה לישראל מרחב פעולה בסוריה לשם הגנה על האינטרסים שלה, תידרש ישראל לשמר מרחב זה גם בעזרת ארצות הברית, כמשקל נגד מעצמתי. אם וכאשר יקודם תהליך לצמצום הלחימה בסוריה, בהתבסס על ייצוב אזורי ממונה בהגיון מקומי, חשוב שישראל תפעל מול המעצמות על מנת לאפשר ייצוב אזור דרום סוריה ללא נוכחות איראן וחזבאללה, כדי לשמר את בטחונה של ישראל עצמה ושל ירדן שכנתה ושותפתה לשלום. מוסרית וביטחונית, נכון להמשיך ואף להגביר את מאמצי הסיוע ההומניטארי לאוכלוסייה האזרחית שמעבר לגבולנו בגולן, ולקדם מחוות רפואיות ואנושיות.

לסיכום, מטח טילי השיוט ששיגרה ארצות הברית כנגד בסיס חיל האוויר הסורי מהווה אמנם חריגה מדפוס הפעולה שלה עד כה, אולם עד כה מדובר רק בסנונית יחידה שלא ברור אם היא מבשרת מדיניות אמריקאית חדשה, למעט בנכונות להפעלת כוח. עם זאת, היא נושאת בכנפיה משק מסרים אסטרטגיים למגוון קהלים בעולם, הן אצל יריבות ארצות הברית, ובהן, רוסיה, סין, איראן, צפון קוריאה ומשטר אסד, והן אצל ידידותיה ובהן הסוניות הפרגמטיות, מדינות השלום וישראל עצמה. כל עוד לא השתנתה מדיניות ארצות הברית לסוריה, על ישראל לבצע התאמות קלות באופן יישום מדיניותה הנוכחית, אשר נותרת בתוקף ואינה מאותגרת משמעותית. ולבסוף, לאור האפשרות להתהוות נסיבות חדשות בסוריה, ובהן התגברות הסיכון להתבססות משטר אסד ומשענותיו האיראנית-חזבאללאית בה, **נכון לשוב ולבחון את מדיניות ההשלמה עם הישגותיו של אסד בשלטון לאורך זמן**, שהיא המאפשרת התחזקות חזבאללה ואיראן בסוריה, והתבססותן כאיום חמור קרוב מאד לישראל.